

ИСТОРИЯ

АПОЛОНОВИЯТ ЖРЕЦ МАРОН. БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ПОТЕСТАРНО-ПОЛИТИЧЕСКАТА СИСТЕМА НА ОМИРОВА ТРАКИЯ

Стефан Йорданов

В изворите се е промъкнала твърде бегла информация за потестарно-политическата система на древните траки, като ние дори не знаем със сигурност – въвн от частични изключения, за някои от които ще стане дума по-долу – собствено тракийските названия на длъжности и институции. Част от тези сведения дължим на епическите произведения на Омир и, формално погледнато, те би трябвало да са сравнително древни, доколкото въз основа на почерпаните от тях данни се очертават контурите на най-ранната епоха в историята на древна Гърция след дорийското нашествие, т. нар. Омирова епоха. Така данните на Омир би трябвало да отразяват синхронната епоха от историята на древна Тракия.

Омир отразява тракийската потестарно-политическа система в редица свои известия. Тук нямам за цел да изчерпя анализа на тези известия, още повече, че в литературата такъв анализ в значителна степен вече е осъществен. Целта ми е да изложи само някои наблюдения в това отношение, целящи едно допълнително изясняване типологията на засвидетелстваните от Омир институции и длъжности. Наблюдения, които не би могло да не се опрат и върху такава методика на работа, като използването на етнологични паралели за анализа на фиксирани в изворите реалии. Методика, която тепърва предстои да бъде прилагана много активно.

Вън от съмнение е, че когато се повествува за онази общественно-политическа ситуация, която би могло да се категоризира или като време на разгръщане на процесите на политогенезис, или като време на функциониране на ранната държавност¹, отделена с твърде къса историческа дистанция от родово-племенната архаика, познаването на етнологичните реалии на сходни в общественно-икономическото и политическото си развитие общества несъмнено ще подпомогне анализа. Засвидетелстваните с етнографски данни институции на т. нар. архаични, респ. традиционни общества, осмислени в теоретичните построения на т. нар. потестарно-политическа етнология, са добра база за изясняване на онези институции на древните общества от Стария свят, за които нашата информация е непълна и дори фрагментарна. Казаното е особено валидно за проучването на тези исторически епохи в древна Тракия, тъй като напоследък етнологичният подход, спорадично използван в по-старата литература (включително от такива изследвачи като Г. Кацаров и др.), бе практически изоставен. Разбира се, основното в историческия анализ си остава "конвенционалната" методика на работа с наличната изворова информация, спрямо която този подход играе спомагателна роля.

1. Етруски в Тракия? (Киконите на Марон и балкано-анатолийската прародина на етруските)

Царската институция е предмет на сравнително активни проучвания в траколожката литература. Напоследък особено интензивно се изтъква възможността тя да бъде категоризирана чрез такъв твърде специфичен неин вариант, като т. нар. цар-жрец. Приема се, че измежду най-ранните свидетелства, фиксиращи функционирането на тази институция в обществото на древна Тракия, са онези, които предоставят данните на Омировия епос. По-конкретно, твърде често бива привличан примерът на киконца Марон, с когото Одисей се среща, когато напада киконския град Исмар. Тези сведения на Омир са изключително интересни и с помощта на сравнително-историческата методика те могат да ни илюстрират функционирането у траките на някои интересни етнологични реалии, типични за родово-племенните и раннодържавните общества.

Тръгвайки от Троя, корабите на Одисей били отвлечени от буря до Исмар, крайбрежен град на киконите, който бил сринат, мъжете избити, жените и много богатства – заграбени като плячка (Hom., Od., IX, 39 sqq.). Пощаден от страхопочитание, заедно със семейството му, бил само Марон, син на Евант и жрец на закрилящия града Исмар бог Феб (Аполон), обитаващ свещената дъбрава на бога. В знак на благодарност той дарил на Одисей седем таланта красиво обработено злато, кратер от сребро и дванадесет амфори много хубаво гъсто вино, за което в дома му не знаел никой, нито слугите, нито слугините, а само жена му и ключарката (Hom., Od., IX, 196 sqq.). Така резюмираната информация, която предоставя поемата на Омир, несъмнено е твърде полезна за обрисване на социално-икономическия облик на тракийското племе кикони. Обществото на киконите явно било диференцирано в социално отношение, тъй като жрецът Марон, който е разполагал с толкова много богатства и с явно голям дом, в социално и имуществено отношение се е различавал съществено от слугите си, а най-вероятно, и от непритежаващите толкова богатства ”редови“ кикони, станали жертва на нападението от страна на Одисеевите гърци. Дошлите да отмъстят за разгрома на града кикони от вътрешността пък съгласно описанието на Омир били опитни и в колесничния, и в пешия бой, едно известие, което – доколкото като колесничари под Троя воюват главно царете – би могло да отразява функциониращо у киконите диференциране на воинските им контингенти на пеши и колеснични, което пък, на свой ред, също би било свидетелство за социална диференциация в обществото им.

За наличието на социална диференциация и по-конкретно за киконска аристокрация говори и описанието на личността на самия Марон. В Одисея не се казва нищо повече от това, че той бил син на Евант. Но схолиите към Омировия текст поясняват, че Евант, бащата на Марон, бил син на Дионис (sch. ad Hom. Od., IX, 197) или пък че Марон бил син на Ойнопион, на свой ред син на Дионис (sch. ad Hom. Od., IX, 198 = Hesiodi Fragmenta, 238, ed. Merkelbach & West), т. е. те във всички случаи представят Марон като лице с божествен произход. Марон е син или внук на Дионис, представян като възпитател на Силен (Eur. Cycl., 141-143) – генеалогия, почти идентична с изложената в схолиите към Одисея, докато у Фулгенций (Myth., II, 12, повторен от

Първия Ватикански митограф, II, 18) той е възпитател на самия Дионис (Либер). Така Марон не е ординарна фигура, той има божествен произход и се радва на генеалогия, отвеждаща към прародител-божество, генеалогия, каквато имат редица аристократични родове в Гърция през архаичната епоха. Явлението е сходно с гръцкото – аристократичните родове в Тракия претендират за божествен произход, което Омир сравнително точно отразява, независимо от впитането на тези генеалогии в генеалогии, конструирани от гръцката мито-епическа традиция, което, за съжаление, не позволява да се оценят достатъчно точно параметрите на собствено тракийското явление.

Омировият герой носи и твърде интересно име. Оказва се, че то стои много близо до една етруска лексема, представляваща термин от административно-политическата система на етруските градовете-държави. Едни от най-често срещаните етруски титли са титлите *zilath*, *purth* и *magu*, представляващи обозначения на сана на изпълнителите на държавни магистратури². И трите титли имат палеобалкански аналози, което дава възможност за извеждане на интересни наблюдения както върху тях, така и върху социално-политическата история на палеобалканските народи. В случая ще ни интересува титлата *magu* и длъжността, която тя назовавала.

Родството между етруското *magu*, лемноското *magas* и названието на киконския град Ἰσμορίς (у Омир) = Μαρόνεια (у покъсните автори) е указано още от П. Кречмер³. Според Кречмер названието на града на тракийското племе кикони означава буквално ”резиденция на [носителя на длъжността] марон“, а лексемата *марон*, с която длъжността е назована, се превежда като ”предводител”. Впоследствие с етруската лексема бяха успоредени и други родствени термини от древните индоевропейски езици, като латинск. *magus* и умбрийск. *magon*⁴.

Заслужава да се отбележи каква представа дава информацията от лемноските надписи за тази длъжност. Тези надписи съобщават, че упоменатите в тях две лица са били *magas* само една година, което би могло да означава, че става дума за мандатна едногодишна длъжност. Това е още повече възможно, доколкото езикът на лемноските надписи е твърде близък до етруския език, и второ, доколкото е

възможно родствената титла *magi* у етруските, влизаща в титулатурата на длъжностни лица, да е била, подобно на длъжността *zilath*, мандатна едногодишна длъжност⁵. Интересно е също така, че в отделни случаи етруската титла *magi* е обозначававала може би жреческа длъжност или някаква длъжност, имаща и жречески функции. В един от етруските надписи, които представят тази длъжност като най-вероятно жреческа, се споменава за *magi pachathuras cathsc*, което се тълкува като "жрец на [сдружението, колегията, "тиаса" на] вакхантите и на Кат"⁶. Така окачествяването на Марон като жрец, конкретно на Аполон, с което се срещаме у Омир, споделя твърде близка типология с етруската реалия, при условие, че е била самостоятелно явление, а не заемка. Разбира се, аналогията на пръв поглед е далечна, тъй като киконският Марон е жрец на Аполон, докато жреческите функции на етруския *magi* се свързват с оглавяването на жреческа колегия на Дионис (етруския Фуфлунс-Вакх). Но, както видяхме по-горе, и у самия Омир, и в по-късните извори Марон е представен като потомък на Дионис. Освен това, Кат у етруските е соларно божество и съвпада в това отношение със соларния аспект на Аполон, така и че и окачествяването на Марон като жрец на Аполон и едновременно с това като потомък на Дионис напомня за съчетаването от страна на етруския *magi*- от цитирания надпис на жреческите функции и на Вакх, и на Кат. Следователно и етруската, и киконската длъжност са обвързани с култа на Дионис и респ. с култа на Аполон и в това отношение те несъмнено си схождат.

Налице са и други аналози с етруската действителност. Така например етруският митичен герой Мар, който според разказа на Елиан преживял три живота (Ael. V. H., IX, 16), и етруското божество Марис са с имена, които вероятно са сродни както на самата етруска титла, така и на името на киконския жрец. Струва ми се, освен това, че името на етруското божество е сравнимо и с лидийското божеско име *magiŵda*⁷, което обвързва етруските с тяхната тиренска прародина, за каквато съобщава значителна част от античните извори. Ако това е така⁸, и в това отношение киконската и етруската реалия споделят обща типология; и в двата случая и титла, и митичен герой, респ. божество, са назовани чрез сродни или идентични лексеми.

Аналогията може да бъде продължена още и по един такъв признак, като вида, присъщ на етруския митичен герой Мар, както той е представен у Елиан, а именно неговия хипоморфен вид, респ. миксантропичния му вид на получовек-полукокон, на своего рода етруски кентавър. Следва да се има предвид, че гръцката колония Маронея, основана в непосредствена близост до киконския Исмар, имала за митологичен покровител обожествения Марон. Интересното в случая е, че върху монетите на Маронея присъства като постоянен символ изображение на кон, което напомня за хипоморфния вид на етруския Мар и поставя неразрешимия (поради липса на сведения) въпрос каква роля е играл конят в митологичните разкази за героя Марон. Аналогията може и да е случайна, но за обратното говори обстоятелството, че тя е само брънка от по-значителни съвпадения с вероятно системен характер.

В научната литература произходът на етруските е активно дискутирана проблематика. Находките на о-в Лемнос установяват сравнително сигурно присъствие на народ, оставил надписи на език, твърде близък на етруския. В част от писмената мито-епическа традиция за етническите движения в Източното Средиземноморие и Егеида след Троянската война се съдържат и твърдения за установяване на малоазийско население в Тракия. За какво говорят очертаните съвпадения? За установяването на предшествениците на етруските по крайбрежието на Егейска Тракия? За активно влияние на пеласгийското население от района на Егейска Тракия върху етногенезиса или, респективно, етнокултурния облик на етруските? Тук ще се задоволя само да поставя тези въпроси, чиито отговори би трябвало да дойдат след едно детайлно проучване. Във всеки случай, бележките на В. Велков върху особеното място на киконите в етнокултурната картина на Омирова Тракия⁹ явно имат сериозни основания, очертавайки една проблематика, заслужаваща по-нататъшен по-детайлен анализ.

2. Дворецът на Марон. Бележки върху потестарно-политическата система на Омирова Тракия

Съчетаването на данните на Омир с онези за лемноската и етруската длъжност позволяват да се направят интересни изводи. Оказва се, че както се е досетил Кречмер, Омир приема една титла за лично

име. Както бе посочено, в нашата историческа литература Марон е един от охотно привежданите примери за цар-жрец, но досега не е обръщано внимание на сравнително отдавнашното предположение на Кречмер, че епосът е фиксирал и термина, с който длъжността, изпълнявана от Омировия герой, е била назовавана. Марон е по-скоро титла, отколкото име, независимо от генеалогичните построения, които представят и фигурата на някакъв митичен герой, активно обвързан с митичната биография на Дионис. Лемноските и етруските паралели на тази длъжност подсказват, че тя може би е била мандатна, годишна магистратура. Но в Одисея се говори за една личност с божествен произход, което позволява да се допусне и пожизненост и дори наследственост на титлата. Доколкото е възможен, един по-детайлен анализ върху тези въпроси ще е несъмнено необходим.

Ако Мароней е резиденция на носителя на титлата марон, интересно е дали Марон резидира в нея, дали богатият му дом е бил в града, или е представлявал "извънградски" дом-"имение" край свещена горичка. От значение е във връзка с този въпрос и дали името на града действително означава "резиденция на носителя на титлата марон", както приема Кречмер. Всъщност у Омир името на града е Исмар¹⁰. Трудно е да се каже откога датира името Мароней, с което градът е по-често назоваван в античната традиция (в нея името Исмар е привеждано по-скоро като мито-епически архаизъм), но като че ли един от най-ранните извори, който го споменава под това име, е незапазеното съчинение "Земеописание" на Хекатей (frg. 159 = Steph. Byz. Ethnika, p. 434, s. v.). Етимологията на това име позволява да бъде възстановено като негова първична семантика значението "голямо селище" (от и.-е. *wik'-s, срв. албанск. vis 'място, селище', авест. vis 'къща, село, клан', стинд. viš 'жилище, къща', старобълг. **вьсь** 'село', и *mēg- или mæg- 'голям, велик', срв. румънското, с вероятен произход от дакийски mare 'голям', староирландск. mōg, māg, галск. -magos 'голям', старовисоконемското -māg в лични имена и старовисоконемското и старосаксонското māgi, със значение 'славен, блестящ')¹¹. Самото име Марон намира паралели освен в гореуказаните титли, и в лични имена от типа на киликийските, писидийски, ликийски и карийски имена Μαρεϊς, Μαρεας, Μαρις, Μαρευς, Μαριος, Μαριων, както и Μαρων, което е буквална съответка на киконското

име¹². В троянската антропонимия също присъства сродно име – името Μάρης (Hom. II., XVI, 319 sqq.), което Дечев с основание приема за форма на -i на тракийското – μαρος¹³. Възможно е същата основа да се проследява и в хидроними, например Μάρης, Μάρισος и други форми – название на приток на реката Дунав, което е онаследено от днешното му име Марош и което ще означава 'голяма [река]'; името Марица на голямата българска река, което е онаследено от траките и вероятно има сходно значение; от топонима Тра-μαρίσκα, който е произведен от хидронима Μάρης, и др. Но възможно е в случаите с тези имена да става дума за друг корен, застъпен в тракийски език¹⁴. Като цяло лексемата Марон има ясно установимото значение "голям, велик [човек]"¹⁵ и би могла да бъде както титла, така и лично име. Впрочем, в тракийската антропонимия такова лично име се проследява в надписи до периода на римското владичество над Тракия включително¹⁵.

Що се отнася до въпроса къде е резидирал мито-епическият герой Марон, от изключително значение е обстоятелството, че древният киконски град Исмар е вече проучен археологически и резултатите са в значителна степен обнародвани. Гръцките археолози описват Исмар като селище, ситуирано върху двувърхата височина Агиос Георгиос, защитена от всички страни или със стръмни скалисти склонове, или с крепостна стена, чиито запазени и досега части са доста дълги, обграждайки едно значително пространство¹⁶. Върху по-високия връх се разполага акропол с циклопски градеж, напоящ онези от микенските акрополи. Вътре в акропола има правоъгълна сграда, определяна като дворец, състояща се от малък двор и три помещения. Тя се приема от Д. Триандафилос за двореца на Марон, докато свещената дъбрава на Аполон се локализираща според него върху едно разположено по-ниско плато, намиращо се малко по на север от началото на западната стена в местността Кувуки. Там има извор, а до Втората световна война целият район, включително върховете с останки от укрепления, бил покрит с гори или храсталаци, така че в древността това вероятно е било гориста местност. В тази местност също има архитектурни останки; в нея се влиза през монументална порта. Редом с това върху някои от скалите на скалната верига, доминираща над местността Кувуки, има вдълбани кръгли "чаши" (една централна по-голяма и петнадесет по-малки), представляващи в съвкупността

си символ на слънцето, както и аркирана ниша в една от съседните скали, свързвана от Д. Триандафилос с култа към скалата. Подобни скални паметници има и в близката околност на тази местност. Така тук се оформя според него сакрално място под открито небе, като такива се срещали и в други пунктове от Егейска Тракия¹⁷. Жреческата длъжност на Марон, ако са точни наблюденията на Д. Триандафилос, се обвързва с едно конкретно тракийско светилище с твърде характерна за древна Тракия типология¹⁸.

Това описание според мен оставя все пак открит въпроса къде е бил домът на Марон. Той би трябвало да е по-скоро при свещената горичка на Аполон, тъй като Омир твърди, че той е обитавал тъкмо в тази свещена горичка (Hom. Od., IX, 200–201), но пък той би могъл да обитава и в крепостта, превзета от гърците на Одисей, за да се окаже сред пощадените. Което обаче не е задължително, тъй като местността Кувуки е в непосредствена близост до Исмар. Във връзка с този въпрос може би е показателен паралелът с владетеля на митоепическата Схерия, Алкиной, чийто теменос бил разположен редом със свещената гора на Атина (Hom. Od., VI, 290 sqq.). Този имот бил близо до града, така че ако човек се провикнел, в града щели да го чуят (Hom. Od., VI, 294), но самият дворец на Алкиной бил в града и е описан като доста импозантна постройка, редом с която също имало градина и лозе (Hom. Od., VII, 112 sqq.). Както отбелязва Ж. Влашос, ако описанието на двореца може да намери аналог в микенската епоха, то като цяло описанието на града отговаря на параметрите на архаичния гръцки протополис, а самият Алкиной сред ”старейте“ на града е по-скоро *primus inter pares*¹⁹. Когато Одисей влиза в двореца на Алкиной, той заварва там феакийските ”старей“ (буквално: Φαίηκων ἡγήτορες ἦδὲ μέδοντες), възливащи вино на Хермес (Hom. Od., VII, 136–138), а до края на пребиваването му Алкиной събира в двореца още веднъж целия феакийски народ, разполагайки ”старейте“ (буквално: Φαίηκων οἱ ἄριστοι) в главната зала (Hom. Od., VIII, 57 sqq.). Така неговият дворец прилича по-скоро на обществена сграда, отколкото на царския дворец на монархичен владетел, независимо че той обитава в него постоянно. Този архаичен владетел, пръв в колегия от тринадесет базилевси (Hom. Od., VIII, 390–391), резидира в самия град, имайки и извънградско имение, но доколко тази ситуация е

валидна и по отношение на Марон? Определеният като жрец на Аполон киконски магистрат не е определен изрично като владетел и е трудно да се каже доколко окачествената като дворец правоъгълна триделна сграда в акропола на Исмар (Агиос Георгиос) е негова резиденция.

Сравняването със ситуацията в Омирова Гърция не би било прецизно, ако се отчетат само данните на епоса, тъй като това дава несигурни резултати предвид присъствието в поемите на Омир на реминисценции, отразяващи и монументалната архитектура на микенската епоха (както добре личи от епическото описание на двореца на Алкиной, при условие че неговият статус, както видяхме, не съответства на такъв дворец). Необходимо е все пак и отчитането на археологическите данни, а те дават картината на поселения, които, окачествени като екстра- или интравертни, представляват прилепване на неукрепено селище около укрепен акропол-убежище или укрепено поселище с гъсто струпване на жилищата вътре в него²⁰. Емпорио на о-в Хиос е от първия тип поселения и в неговия некропол има две големи сгради, едната от които, макар и да се определя като дворец, би могла да бъде, както обръща внимание Ю. В. Андреев, просто пританей, мъжки дом или отново храм като другата. Сходна ситуация е налице и при други проучени от археолозите поселища от този период. Така и сградата от акропола на Исмар би могла да има обществен характер, без да е била дворец, както малко прибързано се определя от Д. Триандафилос. Археологическата ситуация, разкривана в Исмар, повече прилича на онази от гръцката Омирова епоха – още повече, че Марон съгласно описанието на статуса му в епоса не е носител на владетелски статус, – отколкото на високите образци на микенската урбанизация. С основание З. Арчибалд окачествява поселищата от ранножелязната епоха в този район от древна Тракия, в това число и Исмар, като височинни укрепления, центрове и убежища за известен брой прилягащи към подножията им малки селища – тип поселища, характерен и за други райони на север от Гърция, който отговарял на ранните етапи в развитието на гръцките полиси²¹, т. е. на сходните по типология поселища от геометричната епоха, за които стана дума. Така че киконецът Марон, ако е бил носител на владетелска институция, то в най-добрия случай това ще бъде владетелска институция с типо-

логията на член на владетелска колегия, подобна на владетелската колегия от тринадесет базилевса, начело на която стоял феакийският владетел Алкиной.

На следващо място, следва да се посочи, че институцията на тракийския **magon* не е единствената тракийска институция, отразена в Омировия епос. В литературата вече е изтъкнато, че в Омировия епос Резос – владетелят на стримонските траки, който се явил под Троя в помощ на троянците, откроявайки се сред бойците си със скъпото си златно въоръжение и снаряжение (Ном. II., X, 420 sqq.) – носи име, което отговаря всъщност на една тракийска титла, която условно можем да преведем като ”цар“²². Така епосът е фиксира един важен елемент от тракийската потестарно-политическа терминология. И в този случай отново сме изправени пред твърде често срещаната в античните извори ситуация – какъвто е и случаят с Марон – когато титла, неразбрана от чуждия регистратор като такава, бива фиксирана като лично име. Появата на две различни длъжности в Омировия епос поставя въпроса за тяхната типология. Какво представляват те, при условие, че Марон, както стана дума, бива привличан в анализа като типичен пример за функционирането в тракийската потестарно-политическа система на фигурата на т. нар. цар-жрец? Две различни обозначения за формиращата се монархична институция у древните траки – едното от района на егейското крайбрежие, другото – от района на Струма? Или, ако Омир все пак е прецизен в категоризацията си – титлата, обозначаваща владетелската длъжност и титлата, обозначаваща някаква жреческа длъжност? Още повече, че от предводителите на воюващите под Троя племена Резос е един от малкото, терминологически окачествен като базилевс.

Най-общото, което може да се каже за типологията на тракийската титла **ges-*, изхождайки от индоевропейския и генетичен прабраз, е, че, както отбелязва Rowlett²³, прото-индоевропейското **reg-* обозначаваело статус, подобен на антропологичната (етнологичната) реалия на военачалника-*chief*, следователно, аналогичен би трябвало да е по своята типология и тракийският ”рез”. Това, впрочем, отговаря на статуса на Резос под Троя, където той води воински юношески възрастов съюз на воинска инициационна експедиция²⁴. Ето защо представянето на война с две копия от трако-македонските емисии

като владетел тип Резос²⁵ отговаря именно на тази типология на длъжността, доколкото – редом с другите доводи за такъв извод – двете копия представят тип въоръжение, което, активно използвано от възрастните юношески съюзи, служело и като техен митологизиран белег-атрибут²⁶. Освен това киконите имат други водачи под Троя, обозначени с гръцкия термин ”вожд“, ”водач“ (Hom. II, II, 847–848; XVII, 70–74), докато жрецът-”марон“ явно не участва в тази военна експедиция или защото е принадлежал към жреческото съсловие, или защото е спадал към може би друга възрастна степен, различна от онази на воинския контингент, воюващ под Троя. В такъв случай няма реални основания Марон да се обявява за носител на царски пълномощия, още повече, че епосът го описва единствено като ”жрец на Аполон“. Така военачалникът ”цар“ и маронът-жрец в тракийската потестарно-политическа система са различни магистратури. Когато повествува за едно тракийско племе по време на война, Омир представя като стоящ начело на воинските му формирования изпълнителя на длъжността *ges- или просто ”вождове“ (ἡγήτορες или ἄρχοντες), а когато врагът опустошава поселенията му, той или открива там като най-видна фигура изпълнителя на длъжността *mag-, или местният военачалник-”резос“ е измежду загиналите при отбраната на града. В полза на така очертаната ситуация могат да се приведат още някои по-обща теоретични съображения.

Разбира се, тук стои и въпросът дали титлата ”марон“, намираща същностни и терминологични аналози, с които е етимологически родствена, е собствено тракийска. В това отношение доводите за тракийската и принадлежност са и лингвистични, и от историческо естество, т. е. произтичащи от свидетелства на изворите и техния анализ. На първо място, лексемата изглежда възхожда към един общоиндоевропейски корен, който е имал свои рефлексии и в тракийски. Така че, независимо от относителната географска близост на остров Лемнос, в случая явно не става дума за заемане на титлата от евентуалните балкански предци на етруските. От друга страна, сред етруските езикови остатъци откриваме и случаи, в които потестарно-политическата терминология е заимствана може би от палеобалканските езици, конкретно от езика на пеласгите²⁷, който, както е добре известно, е близко сроден на тракийски. Би могло да се помисли доколко и лексе-

мата *таго- също не е трако-пеласгийска по произход. Но окончателно изясняване на тези въпроси може да дойде едва след решаването на формулираните по-горе въпроси във връзка с балкано-анатолійските етногенетични корени на етруските и вероятността те да са контактували с палеобалканското население от Егейска Тракия.

Що се отнася до времето, към което трябва да се отнесат така фиксирани елементи от тракийската потестарно-политическа система, то според мен това най-вероятно е времето на ранножелязната епоха. Археологическите находки от егейското крайбрежие на Тракия засвидетелстват в проучените догръцки селища следи както от XIII-XII в. пр. н. е., така и от по-късната ранножелязна епоха (акрополът и керамиката от Исмар например се датират в VIII в. пр. н. е.)²⁸. Но все пак Омир като че ли отразява по-скоро потестарно-политическата терминология, която е битувала у тракийските племена от желязната епоха, може би дори онази, която е била синхронна с архаичния период от историята на древна Гърция, доколкото, както се смята от някои изследвачи, Омировият епос отразява социално-политическите реалности тъкмо от това време – както се вижда, социално-политическите реалности и на тракийския свят. Така не би трябвало да е изненадващо, че тази терминология изглежда е оцеляла и в терминологията на Одриското царство, където появяващите се имена от типа на Раскос, Рескупорис и др., освен че са, както се отбелязва, сродни на името-титла Резос²⁹, биха могли да бъдат също такива имена-титли. Още повече, че появата на противоборстващи ”раскос“ и ”раскупорис“ (с вероятен буквален превод: ”цар“ и ”царев син“) в битката при Филипи през 42 г. пр. н. е., независимо от представянето им в изворите като невоюващи братя, уж съобразително застанали на двете воюващи страни един срещу друг, за да може победителят да спаси живота на победения, както и станало, всъщност представя титлата *ges- тъкмо като активно функционираща и като домашна титла в одриска среда. Впрочем, двамата братя наследили баща си Котис [I] сапеецът, който резидирал в хинтерланда Абдера – Мароня, и противоборството между тях за престола би мотивирало описаното в изворите поведение. Не бих настоявал върху това твърде несигурно предположение, което е силно зависимо от вярното решение на етимологията на двете имена, но то изглежда логично на фона на добре

засвидетелстваните в историята на древна Тракия престолонаследнически борби от фратриархатен тип. Впрочем, двете хипотези имат различен статус – обвързването на двете имена с титлата ”резос” би могло и да не се потвърди, но престолонаследническите противоречия между двамата братя, уж великодушно и находчиво преодолені от тях, са факт, пряко засвидетелстван от изворите.

3. Марон – жрец, цар-жрец или big-man. Една етнологична реалия в потестарно-политическата система на древните траки?

Наличната информация, макар и твърде малоречива, позволява база за категоризацията на киконската длъжност ”марон“ да бъде потърсена в две основни насоки.

На първо място, типологията на тази длъжност може да бъде определена въз основа на установената семантика на термина, семантика, която впрочем се проследява и във всички гореупоменати сродни титли от потестарно-политическата система на други древни индоевропейски народи. Това е добра база за анализ в интересуващата ни насока, тъй като първичното значение на лексемата, с която тази титла е била обозначавана, е ”голям, велик [човек]“. Може да се приеме, че това значение добре илюстрира същността на засвидетелстваната от Омир институция. Съгласно възприетата в етнологката литература терминология, това е т. нар. бигмен, т. е., ако се направи буквален превод на този англоезичен термин, ”голям човек“ (англ. big-man или big man). Понятието бигмен отразява една специфична и поливариантна институция, възникваща най-вече в сравнително развитите традиционни общества, но имаща и свои исторически по-ранни варианти³⁰. При това, което е показателно, при формирането на термина бигмен роля е изиграл етимологичният подход, като изследвачите чрез изградения по описателен път термин са фиксирали твърде често срещаното буквално значение на термина, с който в традиционните общества тази потестарно-политическа фигура е била назовавана, а именно словосъчетания със семантика ”голям човек“. Както отбелязва П. Браун, местните названия от типа на ”man of renown“, ”centre-man“, ”strong man“ и др. са доста точно представени от термина ”бигмен“, дори и термини като ”manager” или ”director“ да изглеждат по-пра-

вилни преводи на съответните термини от термина "big man"³¹. Концепирането на понятие и конституирането на езиково означаващия го термин от страна на изследвачите, и пътят, по който възниква едно название на първоначално неформална институция, превърнала се с течение на времето в административна длъжност, респ. в сан, се оказват твърде близки по механизма си. Впрочем и тракийската титла възниква на базата на едно описателно обозначаване на мястото на съответната личност в системата на обществените отношения, като с течение на времето тя започва да функционира с едно вторично значение, свързано с промененото положение на т. нар. бигмен в епохата на ранната държава, когато, най-общо казано, неговите функции се променят и еволюират в посока на наследственост, институционализация и разширяване на правомощията му.

Ролята на бигмена в процесите на т. нар. политогенезис е дискуссионна³², още повече, че институцията е фиксирана в т. нар. синполитейни общества³³, чиито данни могат да бъдат използвани в историческия анализ след необходимите корективи, свързани с прецизното прилагане на диахронния подход и по възможност на т. нар. *controlled comparison*. Но, струва ми се, ситуацията в обществата на народите от северозападното крайбрежие на Северна Америка добре илюстрира еволюирането на бигмена към вожд със значими и разнообразни правомощия, включващи всички сфери на обществения живот. В литературата вождовете в тези общества се обозначават и като бигмени³⁴, независимо от значимите различия с бигмените от по-архаичните родо-племенни общества. Ако, както смята Л. Е. Куббел³⁵, фигурата на бигмена се развива главно в обществата с материални условия за интензивен церемониален обмен от типа на потлача, то обстоятелството, че терминът потлач възхожда към обозначаването на празненствата, включващи такъв обмен, именно у тези народи, несъмнено потвърждава горната категоризация на вождовете у тези народи. Потлачът представлявал феномен, свързан, както отбелязва Дрюкер, с установена рангова система и с политическата организация на тези племена³⁶, а за неформалните лидери той бил път към тяхната легитимация³⁷. Сходството е съществено, тъй като и в "класическия" ареал на бигмена, Меланезия, потлачът играе практически същата роля³⁸.

Известното ни за бигмена в "класическите" страни на битуване на тази етнологична реалия също потвърждава предположението за еволюцията му към една фигура със значими властнически функции. Дори и в най-архаичните традиционни общества фигурата на бигмена се очертава с параметри, които са много показателни. Най-общото описание на бигмена от тези общества³⁹ представя тази исторически най-ранна фигура като войнствен член на общината, неин неформален лидер, организиращ важните обществени дейности, включително икономическата, в това число обменната дейност, който натрупва богатства и активно демонстрира имотността си чрез устройването на т. нар. потлачи; останките на такъв човек имат сакрален характер, а приживе той дублира племенния магьосник. Както посочва един изследвач, бигменът бил в представите на хората както *unvanquished warrior*, така и *ancestor spirit man*, и, което е показателно, *fight medicine man*⁴⁰. Последното е от голяма значимост, тъй като то може да даде известен отговор на проблема за генезиса на култа към героите в архаична Гърция, респ. в прилежащите и страни, които изглежда се е коренял в сакрализацията на такива именно потестарно-политически фигури, имащи типология, сходна с типологията на бигмена. Още повече, че бигменът по принцип е реалия, чието присъствие в социално-политическата действителност на Омирова Гърция отчасти може да бъде очертано⁴¹. Освен това, бигменът имал по-голям в сравнение с другите домове, много често многостаен, което пък напомня за многостайния дом, обитаван от Марон, независимо къде е бил разположен, в свещената горичка на Аполон или в крепостта Исмар.

Фигурата на бигмена в по-високоразвитите общества на Меланезия има сходно място в общественно-политическата система на обществото⁴². И тук тази първоначално неформална фигура се развива в съперничество с наследствените вождове, като в много случаи успява да постигне легитимация на своя статус. Интересно е също така, че тук тя била свързана и с активно функциониращата полово-възрастова стратификация на обществото, така че бигменът твърде често оглавявал нейните звена по места, като, освен това, в някои случаи редом с достъпните за всички членове на обществото инициационно-възрастови статуси, имало и аристократични такива, именно от чиито членове произлизали онези могъщи хора, които се стремели към

високия статус на бигмена. Много често бигменът е глава на т. нар. тайни общества, към него се обръщат с името на духа на неговия мъжки дом⁴³ и т. н. Във връзка с последното интересна практика, наблюдавана в тези общества, е ангажирането на бигмена с изграждането на общинския мъжки дом (традиционното обиталище на възрастните мъжки съюзи – и на юношите, и на зрелите мъже), в който се установявал да живее и който предавал по наследство⁴⁴. Споменавам тази практика, тъй като в историята на палеобалканските народи също се установява един процес на монополизиране на мъжкия дом от вождовете на тукашните военнорепубликански и респ. раннодържавни общества; Одисеевият дворец в Итака е всъщност именно такъв мъжки дом⁴⁵. Твърде е възможно една такава категоризация да е валидна и за дворците в митичната Схерия на Алкиной и респ. за ”дворца“ от Исмар.

Бигменът е етнологична реалия от т. нар. синполитейни общества, следователно представлява един иновационен, вторичен феномен, надграждащ се в системата на дотогавашните традиционни институции, но независимо от това тази реалия дава добра представа за типологията на социално-политическите процеси в древността по силата на типологичната диахронна съпоставимост. Развитието на тази реалия в синполитейни общества, чиято икономика била интензифицирана под влияние на контактите с предприелите колониална експанзия цивилизации на новото време (и поради това придобила възможностите за пищни празненства от типа на потлача с практикуваното при него раздаване на значително количество имущество)⁴⁶, е съпоставимо с развитието в хода на процесите на политогенезис у апополитейните общества в онези екологични ниши, които позволявали едно повратно интензифициране на икономиката в епохата след неолитната революция и въвеждането на металите. В тези условия неформалната фигура на бигмена действително прилича по широтата на правомощията на полифункционалната военнорепубликанска изпълнителска длъжност на базилевса – цар, военачалник и жрец, както го представят античните извори за ранните епохи в историческото развитие на гърци и римляни. Вървяща към бързо институционализиране, давайки началото на широк кръг от длъжности, редом с ”конституционните“ длъжности на родово-племенната епоха, длъжността

на бигмена е могла да еволюира в различна посоки, но задължително е споделила онзи процес на специализация на длъжностите, който по принцип бил характерен за епохите на политогенезиса и на формиращата се ранна държава. Тази специализация на длъжностите липсва в апополитейни и синполитейни додържавни общества, но е типична за указаните епохи. Кои точно длъжности се развиват при трансформацията на длъжността на бигмена на додържавната родо-племенна епоха, е трудно да се каже. Данните за такива общества, в които бигменът е активно наблюдавано явление, като обществата от Меланезия, дават известна представа за това. Твърде интересна е картината на потестарно-политическата система у обществата с най-напреднал процес на социално-класова диференциация, онези общества, при които т. нар. вожества (chiefdoms) на практика стояли на границата с ранната държава (early state), каквито били обществата от югоизточната част на Меланезия (Нова Каледония и Фиджи)⁴⁷. Там неформални институции вече не функционирали, а всеки чийфдъм бил оглавяван от върховен вожд, подпомаган от "стопаните на земята", контролиращи земеползването, от "стопаните на ямса", както фигуративно били наричани жреците, и от военните предводители. Самият върховен вожд вече не взимал участие във военната дейност, предоставяйки я изцяло на върховния военен предводител. Така той все повече се превръщал в сакрализирана представителна фигура, но практически все по-активно се лишавал от реалния контрол върху гражданските, респ. икономическите, и военните дела, а потестарно-политическата система на обществото все по-активно се специализирала, ангажирайки всеки един свой функционер с определена сфера на управлението. Доколко една такава еволюция носи типологичен характер, също е трудно да се каже, но според мен царят-жрец на античните общества от типа на архонта базилевс или римския rex sacroregum, които разполагали с единствено жречески пълномощия, но титлите им говорят за изгубените граждански пълномощия, възникват в резултат на сходна обществена еволюция. Що се отнася до бигмена, в хода на такава еволюция той ще легне в основата на редица военни, граждански и жречески длъжности, но едва ли ще еволюира към върховната институция на царя-жрец, която явно възхожда към вожда от военндемократичната епоха на политогенезис, още повече, че тази

потестарна фигура още тогава става пожизнена и отчасти наследствена⁴⁸, така както пожизнена е фигурата на архонта базилевс в Атина. Марон е по-скоро, съдейки по семантиката на названието на титлата, изпълнител на длъжност, която възхожда към тракийския вариант на етнологичната реалия на бигмена, и поради това не би могло да се категоризира като цар-жрец.

Разбира се, казаното не решава всички трудности при изясняването на типологията на длъжността, изпълнявана от Марон. Ако той е определен от Омир като жрец, а семантиката на титлата му говори, че той е потестарна фигура от типа на т. нар. big-man, то как да се определи неговата длъжност? Определянето на тази длъжност като цар-жрец не решава проблема, тъй като античните примери за реална царско-жреческа институция са всъщност единствено архонтът базилевс от Атина и rex sacrosum в древен Рим, и двамата без всякакви политико-военни правомощия. А представата, която битува в нашата историческа литература, е за цар-жрец, съчетаващ политически и идеологически (жречески) правомощия и суверенна, а не изпълнителна власт. Единствената институция, която донякъде отговаря на тази представа, е институцията на двамата спартански царе, които вършели всички държавни жертвоприношения, бидейки потомци на аристократични генеалогии, възхождащи към богове и едновременно с това жреци единият на Зевс Лакедемонски, а другият – на Зевс Ураниос (Небесния Зевс). Един от примерите в концепцията на Дж. Фрейзър за царя-жрец⁴⁹, те обаче са само изпълнителна магистратура. При това митологичният цар-жрец (например италият rex Nemorensis) е мандатна годишна длъжност, царуваща символично в свещен лес край свещено езеро, което напомня именно жреческия статус на Марон, "царуващ" в също такава свещена гора извън поселището, към чийто колектив принадлежал. Впрочем, срещнали се с реалитета на царя-жрец, как гърците биха я определили терминологически – като базилевс или като жрец (у Омир [Od., IX, 198] Марон е ἱερεὺς Ἀπόλλωνος)? Ако Марон е цар-жрец, Омир е прецизен в типологизацията му – той е реален жрец, а ако въобще е бил цар, което Омир терминологически не фиксира, то той е бил, като всички царе-жреци на античната епоха – и митологичните, и исторически реалните, носещи типологията на атинския архонт базилевс, само символичен цар.

Бигменът от традиционните общества обаче е с реална политическа тежест в обществото и проблемите му са по-скоро с легитимацията на положението му, а не с липсата на прерогативи, каквито вече реално си е извоювал в една или друга степен. При това кръгът от прерогативи, до които той се домогва реално и много активно, в условията на един принудително търпян от обществото негов надзаконов статус, представлява именно такова целокупно съчетаване на разнообразни пълномощия – и в икономическата сфера, и във военната⁵⁰, и в религиозната⁵¹. Как да се реши така очертаният кръг от проблеми?

Втората насока на анализ, предначертана и от така формулираните проблеми по категоризацията на длъжността на Марон, би могла да бъде изведена от разширяването на аналогията с етруската длъжност *magu*. По-горе вече стана дума за някои показателни елементи на близост между киконската и етруската реалии. Ако стъпим върху тази близост, то каква функционалност би следвало да очакваме да има киконската длъжност? Две обстоятелства са важни в това отношение. Първо, у етруските онази длъжност, която отговаря отчасти на длъжността *rex sacroregum* или на атинския архонт базилевс, е според едни изследвачи длъжността, назована с титлата *zilch cechaneri*⁵², а според други – длъжността, назована с титлата *лукумон*⁵³. Следователно, съществува вероятност, подобно на етруските, у които терминът *magu* не назовава царя-жрец, аналогично да е било положението на нещата и у киконите. Още повече, че епонимната длъжност *magon* у умбрите, както стана дума, е едногодишна магистратура, и то като че ли с граждански характер. Второ, длъжността *magu* у етруските като че ли е колегиална. Редица надписи, в които тя се появява, я представят именно като такава, а в надписите, проследяващи онзи "cursus honorum", който един етруски аристократ преминавал (би-дейки и *zilc*, и *purth*, и *magu*), става дума и за глава на тази колегия, обозначаван като *zilx magunuxa*⁵⁴. При това тази колегия не била с изцяло жречески характер, доколкото е прав Р. Хирата, категоризирайки длъжностите *zilc*, *purth* и *magu* съответно като етруските претор, квестор и едил⁵⁵. Оприличаването на *magu* с римския едил ще го представи като длъжност, имаща също като него и политико-граждански (полицейски), и религиозно-церемониални функции (римският едил бил организаторът, и то, подобно на бигмена, за своя сметка, на об-

ществени игри, което впрочем било залогът да бъде след това избран на останалите по-високи звена от римския *cursus honorum*) и можеща, следователно, без да е висша длъжност в потестарно-политическата система на обществото, да възхожда към съчетанието от разнообразни функции на архаичния бигмен от епохата на политогенезис. У киконите тази длъжност също би могло да бъде колегиална; във всеки случай известни основания за такова решение дава набелязаното по-горе сходство между митичния цар Алкиной от разказа на "Одисея", член на колегия от тринадесет "царе", и киконския жрец Марон. И една последна догадка е свързана с култовите функции на етруския *magu-*, който, респективно колегията на *magu-*, били, както стана дума, съдейки по някои надписи, водачи на култово общество от вакханти и респ. последователи на слънчевото божество (*Cath*). Такива култови организации водят генезиса си от възрастовите класове на родово-племенната епоха и биха могли да бъдат изяснени както с култовите функции на бигмена, така и със засвидетелстваното в много общества възглавяване на тези институции именно от бигмена, за което стана дума. Подобни възрастови общества са специфична институция и с граждански, и с култови функции, в епохата на ранната държава именно те поемали полицейските функции, и т. н. Етруската колегия на изпълняващите длъжността *magu-* би могла да възникне при такава еволюция, което обяснява логично и термина *magu-*, имащ първичната семантика "голям, велик [човек]", която добре очертава произхода на длъжността. Тези наблюдения биха могли да имат известна валидност и за киконите, но наличните изворови данни са толкова малко, че те не дават възможност за някакъв по-категоричен извод. Все пак мястото на Аполон, чийто жрец бил Марон, в системата на юношеските инициации, включително изглежда и у траките⁵⁶, позволява обвързването на тези изводи и с етнокултурната действителност на киконите.

И в двата случая обаче, независимо коя насока на анализ ще бъде предпочетена, няма достатъчно данни Марон да бъде определен като цар-жрец. Разбира се, има известни основания в тази потестарна фигура от тракийската действителност да бъде търсен по-високостоящ и по-могъщ функционер. Градът Исмар е един от малкото укрепени пунктове в териториите на киконите, които са влезли в ползването

на гръцките автори, и следователно той е един от важните им центрове. Такава категоризация се подкрепя и от обстоятелството, че и военностратегически, изграден върху природно защитено място, градът доминира както над морското крайбрежие, така и над равнинната вътрешност в околностите на Гюмюрджина (дн. Комотини). Но дори и да приемем, че именно Исмар е бил политическият център на военноплеменното обединение на киконите, то от това не следва нито че Марон е монархичният цар-жрец, владеещ киконите, нито че именно Марон е бил този владетел, в случай че киконите са били изградили вече монархична институция. Още повече, че като военачалници над воинските контингенти, които киконите изпращат под Троя, са споменати двама души, Евфем и Ментес (Hom. II., II, 847–848; XVII, 70–74), а в Исмар Одисей се среща с трета фигура, която няма същия статус, а е определена само като жрец. Вярно е, че Евфем и Ментес в епоса не носят терминологично окачествяване, идентично с окачествяването на Резос като базилевс, а са също като феаките на Алкиной ἡγήτορες (така е определен поне Ментес, докато Евфем е ἀρχός), но това не превръща Марон, дори и да е фигура, абсолютно идентична с Алкиной, в суверенен цар-жрец, защото, както видяхме, Алкиной е само пръв в колегия от вождове, респ. царе.

* * *

Както се вижда от изложеното, Омировият епос съдържа много интересна информация за социално-политическия облик и потестарно-политическата система на тракийското общество в древността. Струва ми се, анализът установява някои специфични характеристики на потестарно-политическата система на един тракийски етнополитически колектив от Егейска Тракия, киконите. Представена в епоса бегло и немногословно, тази система все пак се очертава като доста сложна, с относително развит управленски апарат. Що се отнася до опита да бъде окачествена една конкретна фигура от потестарно-политическия апарат на този колектив чрез понятието цар-жрец, то той не решава проблемите, стоящи пред анализа на данните на Омировия епос.

БЕЛЕЖКИ

¹ От използваната терминология тук ще уговоря по-специално единствено термина “ранна държава”, който е калка на английското словосъчетание *early state*. Вж. повече за този термин измежду вече обемната литература например сборника: **Claessen, H. J. M., and Skalník, P. (eds.)**. *The Early State. The Hague etc.*, 1978.

² Срв. най-общо за магистратурите на етруските градове-държави, с лит.: **Hirata, Ryūichi**. *Eine Betrachtung über das etruskische Ämterwesen*. – *Das Altertum*, Band 18, 1972, Heft 3, S. 158–167; **Weeber, Karl-Wilhelm**. *Geschichte der Etrusker*. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: Kohlhammer, 1979, S. 120 sqq.; **Немировский, А. И.** *Этруски. От мифа к истории*. Москва, 1983, с. 102 и сл.;

³ **Kretschmer, Paul**. *Die tyrrhenischen Inschriften der Stele von Lemnos*. – *Glotta*, XXIX, 1942, S. 96. Цит. по: **Кречмер, П.** *Тирренские надписи Лемносской стелы*. – В: *Тайны древних письмен. Проблемы дешифровки*. Сборник статей. Москва, 1976, с. 336.

⁴ **Pallottino, Massimo**. *Etruscologia*. Milano, 1963⁵, pass. Цит. по: **Паллоттино, М.** *Проблема этрусского языка*. – В: *Тайны древних письмен. Проблемы дешифровки*. Сборник статей. Москва, 1976, с. 378. Там са приведени многобройните производни от тази лексема, вкл. глаголят *maru-* (*marv-as*), изразяващ осъществяването на съответните длъжностни функции. Срв. и **Немировский, А. И.** Цит. съч., с. 122. Препратки към по-старата литература, обосноваваща индоевропейския характер и произход на лексемата: **Hirata, Ryūichi**. *Op. cit.*, S. 163, anm. 18.

⁵ Според Р. Хирата, подобно на умбрийската епонимна длъжност *maron-*, и етруската длъжност *maru* е била мандатна за една година (**Hirata, Ryūichi**. *Op. cit.*, S. 163).

⁶ **Cristofani, M., M. Martelli**. *Fufluns Paxies*. – *Studi Etruschi*, 46, 1978, p. 129. Цит. по: **Немировский, А. И.** Цит. съч., с. 201. Срв. и **Weeber, Karl-Wilhelm**. *Op. cit.*, S. 201, anm. 35, както и **Hirata, Ryūichi**. *Op. cit.*, S. 162, където титлата *marunux raḫanati p?* тълкува като означаваща “*maru für Bacchusgottdienst*”.

⁷ Вж. най-общо: **Шеворошкин, В. В.** *Лидийский язык*. Москва, 1967, с. 55, 56.

⁸ Известни съмнения дали имената на етруския герой *Mar*, на бога *Марис* и на лидийския бог *Мариуда* са сродни с лексемата *maru* и сродните и индоевропейски имена, в това число тракийското име *Марон*, възникват във връзка с възможността етимологията на тези имена да се обясни с произхода им от индоевропейска лексема със значение “млад човек, юноша” – семантика, която по принцип заляга в някои от имената, с които бива обозначававана фигурата на т. нар. божествено дете. Вж. за този индоевропейски корен и

производните му: **Pokorny, Julius**. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. I Band. Bern – München: Francke Verlag, 1959, S. 738–739. За името на бога Марис и може би за името на лидийския бог това е твърде вероятно, но етруският герой Мар според мен носи име с друга етимология, чието съвпадение с божеското име Марис е въпрос на омофония.

⁹ Вж. **Velkov, Velizar**. Thraker und Phryger nach den Epen Homers. – In: L'Éthnogenèse des peuples balkaniques. Symposium International sur l'éthnogenèse des peuples balkaniques. Plovdiv, 23-28 avril 1969. Sofia, 1971, S.282-283.

¹⁰ Хекатей (frg. 159 = Steph. Byz. Ethhnika, p. 434) споменава и езеро Исмар със същата локализация (заливът на Исмар?).

¹¹ Вж. по-подробно: **Георгиев, Владимир**. Траките и техният език. София, 1977, с. 82, срв. с. 72. Към примерите за енокоренни лексеми, приведени от Вл. Георгиев, би могло според мен да се прибави и топонимът Ἰσμίτερα – име на кастел близо до Бесапара (Proc. Ae. 4, 11). Димитър Дечев (**Detschew, D.** Die Thrakischen Sprachreste. Wien, 1976, S. 214, 217) отвежда първата композанта на името, Ισ-, към лексемата [-]içɪ-, проследима в имена като Ιçι-μαρτος и дори Гебелезис (?), което ми се струва неточно. Срв. у самия Дечев (Ibid., S. 289) успоредяването на втората композанта на името Исмар с етруски, малоазийски и келтски лексеми, имащи вероятното значение "голям, велик".

¹² Привеждам тези имена по: **Detschew, D.** Op. cit., S. 289.

¹³ Ibid., S. 288, s. v.

¹⁴ Ibid., S. 288. Вж. за етимологията на този тип хидроними алтернативно мнение у **Тодоров, Тодор**. Към етимологията на античното селищно име Трансмариска, дн. Тутракан. – В: Тутракан в историческото развитие на Добруджа. Материали от научна конференция, проведена в гр. Тутракан на 21 септември 1994 г. Тутракан, 1995, с. 84 и сл. За етимологията на топонима Трансмариска вж. и **Бакърджиев, Стефан**. Нова хипотеза за тракийския произход на името Трансмариска. – В: Тутракан в историческото развитие на Добруджа. Материали от научна конференция, проведена в гр. Тутракан на 21 септември 1994 г. Тутракан, 1995, с. 76 и сл. (съобщението е студентско проучване, разработено под мое научно ръководство). За твърде интересния суфикс, който се проследява в това име, освен цитираното съчинение на Т. Тодоров, вж. също и **Йорданов, Ст.** Една трако-славянска езикова успоредица: топонимите на -ΣΚ- в тракийски и на -СК- в славянските езици. – В: Българистични проучвания. 7. Актуални проблеми на българистиката и славистиката. Шеста международна научна сесия. Велико Търново, 17–18 август 2000 г. Велико Търново, Издателство "ПИК", 2001, 53–64, с лит.

¹⁵ Вж. примерите, събрани у **Detschew, D.** Op. cit., S. 289–290, s. v. Μάρων et Μάρωνεα.

¹⁶ Вж. описанието на **Triandaphyllos, Diamandis**. Les sanctuaires en plein air dans la région des Cicones. – In: Thracia Pontica, III. Sofia, 1985, p. 129 sqq.; **Idem**. La Thrace Égéenne avant la colonisation grecque. – In: Thracia Pontica, IV. Sofia, 1991, p. 288 sqq., с лит. и фотоси. План на крепостта с акропола: **Idem**. Les sanctuaires ..., p. 486, fig. 3 а. Вж. и картата на селищата от желязната епоха у **Archibald, Z. H.** The Odrysian Kingdom of Thrace. Orpheus unmasked. Oxford, 1998, p. 46, fig. I.14.

¹⁷ **Triandaphyllos, Diamandis**. Les sanctuaires ..., p. 133–134.

¹⁸ Вж. за типологията на тракийските храмове сред природата, с лит.: **Йорданов, Ст.** Тракийският воин. Проучвания върху военната и социалната история на древна Тракия. Велико Търново, Faber, 2000, с. 132–134.

¹⁹ **Vlachos, Georges C.** Les société politiques homériques. Paris, 1974, p. 55 sqq., pass.

²⁰ Вж. сравнително подробния преглед на състоянието на археологическите проучвания у **Андреев, Ю. В.** Раннегреческий полис (гомеровский период). Ленинград, 1976, с. 21 и сл.

²¹ Вж. **Archibald, Z. H.** Op. cit., p. 47, с лит.

²² Вж. за тази догадка, направена още от В. Томашек, анализа на **Гиндин, Л. А.** Древнейшая ономастика Восточных Балкан (Фрако-хетто-лувийские и фрако-малоазийские изоглоссы). София, 1981, с. 128 и сл., с историографска справка за етимологизуванията на лексемата *res-. За активното използване на тази титла у индоевропейските народи и за индоевропейския етимон, лежащ в основата на отделните етнически варианти: **Гамкрелидзе, Т. В., Иванов, Вяч. Вс.** Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. II. Тбилиси, 1984, с. 751–752.

²³ Вж. **Rowlett, R. M.** Archaeological evidence for early Indo-European chieftains. – The Journal of Indo-European Studies, vol. 12, 1984, pass.

²⁴ Вж. за това: **Jeanmaire, H.** Couroi et Courètes. Lille, 1939; **Андреев, Ю. В.** Мужские союзы в поэмах Гомера. – Вестник древней истории, 1964, № 4; **Bremmer, J.** Heroes, Rituals and the Trojan War. – Studi storico-religiosi, vol. II, 1978, fasc. 1, и др.

²⁵ **Димитров, Камен.** Монетосечене и царска идеология в доелинска Тракия (края на VI – първата половина на IV в. пр. н. е.). – Истор. преглед, 1992, кн. 4, с. 75, с препр.

²⁶ Вж. за това, както и за ролята на юношеските възрастови съюзи и за типологията на тракийския "цар" като техен военен предводител у мен: **Йорданов, Ст.** Тракийският воин..., с. 43, 48 и сл., и най-вече с. 206 и сл.

²⁷ Вж. напр. **Немировский, А. И.** Цит. съч., с. 103–105, 116, 121, и др.

²⁸ Вж. **Triandaphyllos, Diamandis**. Les sanctuaires ..., p. 131; **Idem**. La Thrace Égéenne ..., p. 285, 289, 298.

²⁹ В това отношение съм склонен да приема напр. становището на Г. Михайлов за родството на тези две имена с името Резос (Михайлов, Георги. Траките. София, 1972, с. 296, 298), независимо от обосноваването от Вл. Георгиев етимология (Вж. Георгиев, Владимир. Цит. съч., с. 91).

³⁰ Вж. за тази институция най-общо, с лит.: **Трайде, Б.** Бигмен. – В: Свод етнографических понятий и терминов. Социально-экономические отношения и соционормативная культура. Москва, 1986, с. 28-30; **Васильев, Л. С.** Становление политической администрации (от локальной группы охотников и собирателей к протогосударству-чифдом). – НАА, 1980, № 1, и др. Най-детайлно е проучена тази институция на базата на данни за традиционните общества в Меланезия. Вж. сред обемната литература напр.: **Sahlins, M. D.** Poor man, rich man, big-man, chief: political types in Melanesia and Polinesia. – Comparative Studies in Society and History, vol. 5, 1963, Nr 3; **Шнирельман, В. А.** Класообразование и дифференциация культуры (По океанийским этнографическим материалам). – В: Этнографические исследования развития культуры. Москва, 1985; **Godelier, Maurice, and Strathern, Marilyn (eds.).** Big Men and Great Men. Personifications of Power in Melanesia. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, и др.

³¹ **Brown, Paula.** Big man, past and present: Model, person, hero, legend. – Ethnology, vol. 29, April 1990, Issue 2, p. 97.

³² Вж. напр.: **Куббель, Л. Е.** Возникновение частной собственности, классов и государства. – В: История первобытного общества. Эпоха классового образования. Москва, 1988, с. 236–237.

³³ За термините синполитейни и аполитейни общества вж. **Першиц, А. И., Хазанов, А. М.** Проблемы первобытной дихотомии. – В: Первобытная периферия классовых обществ до начала Великих географических открытий (проблемы исторических контактов). Москва, 1978, с. 4–12.

³⁴ **Johnson, A., and Earle, T.** The Evolution of Human Societies. Stanford, 1987, pass. Цит. по: **Harkin, Michael.** Whales, chiefs, and giants: An exploration into Nuu-chah-nulth political thought. – Ethnology, vol. 37, Fall 1998, Issue 4, p. 319, n. 2.

³⁵ **Куббель, Л. Е.** Цит. съч., с. 236.

³⁶ **Drucker, Ph.** The Northern and Central Nootkan tribes. “Bulletin N. 44, Bureau of American Ethnology”, Washington, 1951, p. 247; Цит. по: **Аверкиева, Ю. П.** Разложение родовой общины и формирование раннеклассовых отношений в обществе индейцев Северо-Западного побережья Северной Америки. – Труды Института этнографии имени Н. Н. Миклухо-Маклая. Новая серия, том LXX. Москва, 1961, с. 185.

³⁷ **Аверкиева, Ю. П.** Цит. съч., с. 185.

³⁸ Вж. напр. **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., с. 77 и сл.

³⁹ В случая използвам изложението на **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., с. 69–77.

⁴⁰ **Lowman-Vayda, C.** *Maring Big Men*. – In: Berndt, P., and Lawrence, P. (eds.). *Politics in New Guinea*. Perth, 1971, pass. Цит. по: **Brown, Paula**. *Big man, past and present...*, p. 98.

⁴¹ Вж. напр. **Stahl, Michael**. *Aristokraten und Tyrannen im archaischen Athen. Untersuchungen zur Überlieferung, zur Socialstruktur und zur Entstehung des Staates*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH, 1987, S. 153.

⁴² **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., с. 77 и сл.

⁴³ Пак там, с. 83, 84.

⁴⁴ Пак там, с. 81, 87 и др.

⁴⁵ Вж. за това: **Андреев, Ю. В.** *Мужские союзы...*, pass.

⁴⁶ Така представя иновационните механизми на появата на фигурата на бигмена **Куббел, Л. Е.** Цит. съч., с. 236. Срв. и **Трайде, Б.** Цит. съч., с. 30.

⁴⁷ Вж. повече у **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., с. 92 и сл.

⁴⁸ Наследствена е аристокрацията още в по-архаичните меланезийски чийфдоми (вж. **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., с. 78), пожизнена и отчасти наследствена е фигурата на т. нар. сахемии у ирокезите в Северна Америка (вж. **Морган, Люис**. *Първобитното общество*. София, 1946, с. 92–96), наследствена е длъжността на базилевса в Омировото общество (срв. *Hom. Il., II, 185–187*) пожизнена и наследствена е длъжността на архонта-базилевс (*Agist. Ath. Polit., 3, 2*), докато митологичният *Rex Nemorensis* е мандатна фигура.

⁴⁹ **Фрейзър, Дж.** *Златната клонка*. София, 1984, с. 19.

⁵⁰ Това, че в миналото, т. е. във времето преди контактите с европейски колониални сили, бигменът бил и активна воинска фигура, се отбелязва както по отношение на бигмена от по-слабо развитите общества, така и в по-развитите (вж. **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., с. 71, 82; **Brown, Paula**. *Op. cit.*, p. 98–99 и др., с лит.), напомняйки по този начин полуформалните воински лидери от типа на изтъкнатите воители у военноремократичните ирокези в Северна Америка, формиращи т. нар. от Морган ”класа на военните вождове“ (вж. **Морган, Л. Г.** *Лига ходеносауни, или ирокезов*. Москва, 1983, с. 59–60, срв. с. 44–46).

⁵¹ Вж. за активните култови функции, поети от бигмена в някои общества още и **Шнирельман, В. А.** Цит. съч., pass.; **Brown, Paula**. *Big man, past and present...*, p. 98 sqq., с лит.

⁵² Вж. **Weeber, Karl-Wilhelm**. *Op. cit.*, S. 128.

⁵³ *Ibid.*, S. 121.

⁵⁴ *Ibid.*, S. 127; **Hirata, Ryūichi**. *Op. cit.*, S. 161, 163, 164.

⁵⁵ **Hirata, Ryūichi**. *Op. cit.*, S. 164.

⁵⁶ Вж. за това напр.: **Маразов, Иван**. *Митология на златото*. София, 1994, с. 134–136, с лит.